

De Geestmanipulator

M A T T H I J S W E S T E R A

Van het thema van deze AiAiAi is het maar een kleine stap naar de letters van het alfabet en maar een iets grotere stap naar symbolen in het algemeen. De tak van de wetenschap die zich richt op het interpreteren van symbolen is de semiotiek. Maar helaas voor de semiotiek: sinds Richard Dawkins "The Selfish Gene" schreef is het steeds minder 'symbolen' en steeds meer 'memen' wat de klok slaat (maar we zullen zo zien dat we hiermee de aloude semiotiek tekort doen).

Memen, aldus Dawkins, zijn als het ware de genen die zich uiten in het fenotype dat wij "cultuur" noemen. De memetica is de stroming die deze memen bestudeert, net zoals de genetica de genen bestudeert. Dawkins schrijft:

"I think that a new replicator has recently emerged on this very planet. (...) It is still in its infancy, still drifting clumsily about in its primeval soup, but already it is

achieving evolutionary change at a rate that leaves the old gene panting far behind."

De analogie tussen memen en genen gaat ver. Memen ontstaan net als genen een beetje bij toeval en worden, als ze het goed doen, overgeleverd van generatie op generatie. Een 'generatie' is hier wellicht te beschouwen als het doorgeven van de meme van zender aan ontvanger (niet vreemd dus dat culturele evolutie een stuk sneller gaat dan biologische evolutie, waarin een generatie een jaar of 30 duurt). Tijdens het doorgeven van generatie op generatie muteren de memen, en sommige memen worden na een tijdje helemaal niet meer doorgegeven en sterven uit; heel sneu eigenlijk.

Tijd voor wat voorbeelden. Homerus schreef in de Ilias en de Odyssee de memen op die al eeuwen via mondelinge overlevering stand hadden gehouden dankzij een krachtige combinatie van factoren die een meme succesvol

maken: gemakelijkheid, moraal en vooral de Dactylische Hexameter, het metrum dat het reproduceren vergemakkelijkte. Ook spreekwoorden hebben vaak een soort metrum of in elk geval rijm, en dat is niet voor niks: zegswijzen die dit niet hadden waren moeilijker te onthouden en stierven geleidelijk uit ("Oost west, thuis is het lauw" heeft het nét niet gered).

Net als de Griekse mythen reproduceerde de Bijbel zich in een iets recenter verleden als de pest. De verhalen in de Bijbel spraken natuurlijk tot de verbeelding, waren niet al te ingewikkeld om te reproduceren (sprookjes, in feite) en vulden grote leegten op. Maar boven alles bevatte de Bijbel, zeer effectief, de belofte van eeuwige verdoemenis als de lezer de boodschap zou negeren. Een moderner voorbeeld is het kettingmailtje met een sappig horrorverhaal gevolgd door de zin "Stuur dit mailtje door of anders [straf hier]" (zie je de overeenkomst?).

Memen genoeg, dus. Maar de Finse dr. Erkki Kilpinen, die tijdens de Olympische winterspelen van 1972 maar liefst 391.845 punten behaalde bij de Noordse combinatie¹, en alleen al

vanwege zijn naam een kwade heerser over het universum zou moeten zijn, beweert dat 'meme' eigenlijk een nieuw woord is voor het centrale concept binnen de semiotiek: het aloude symbool. Zoals Kilpinen schrijft:

"The meme (...) is no new thing but the old semiotic idea of sign, in a somewhat new clothing, and re-introduced with some bombast. It is reason for amazement that in the literature just mentioned there is not a single reference to the sign-concept, let alone semiotics, not even in indexes of terms. The reason to say that this is amazing is the fact that it never has been any foreign idea in semiotics that signs (...) in a sense can lead an independent life of their own."

De egoïstische drang om zich te reproduceren is dus niet iets wat specifiek voor 'memen' geldt, beargumenteert Kilpinen. Het geldt voor elk symbool (in de breedste zin van het woord, en dat is een hele brede!)². Met een beetje fantasie is het niet moeilijk om in te zien dat alles wat voor memen zou gelden inderdaad ook geldt voor symbolen in het algemeen. Denk bijvoorbeeld aan de factoren die een meme al dan niet succesvol maken, en aan

¹ Dit is een aanname. Ik ben er via Google en Wikipedia niet in geslaagd om te verifiëren of te falsificeren dat dr. Erkki Kilpinen en skiër Erkki Kilpinen inderdaad dezelfde persoon zijn.

² Erkki Kilpinen gaat zelfs verder en haalt aan dat de meme niet alleen maar een oud concept in een nieuw jasje is, maar zelfs een onderontwikkeld en kreupel concept in een nieuw jasje.

de manieren waarop memen zich kunnen reproducen. Voor de volledige argumentatie verwijs ik graag door naar het artikel van Kilpinen³.

U Dawkins beargumenteert in zijn onder creationisten beruchte boek dat de genen van een organisme niet als doel hebben het beest succesvol te maken of iets dergelijks, of zelfs maar om een specifieke cel of een specifiek chromosoom in dat beest te laten overleven. Het gaat die egoïstische genen puur om zichzelf - om die specifieke sequentie van enkele baseparen. Net zoals bij genen moeten we ook bij memen op het laagste niveau kijken, het niveau van de memen zelf, en niet naar de dragers ervan. Als we Kilpinen moeten geloven geldt dit voor symbolen in het algemeen en dat zou best eens methodologische consequenties kunnen hebben voor ons geliefde vakgebied, dat onder meer bestudeert hoe ons brein symbolen (representaties, concepten, neurale activatiepatronen, lambda-termen of wat dan ook) manipuleert.

Vergelijk de aanname binnen de evolutieleer, dat de omgeving via natuurlijke selectie de genen en hun dragers aanpast, met de aanname dat, precies andersom, organismen zich aanpassen aan de omgeving

door hun genen te manipuleren. Te betwisten valt of beide aannames tot verschillende conclusies zouden leiden (beide aannames bieden een solide verklaring voor de lange nek van de giraffe). Maar het valt niet te betwisten dat de eerste aanname minder in strijd is met Ockham's razor en daardoor veel meer inzicht verschaft in het leven op Aarde. Degene die de tweede aanname aanhangt is de Rudeman onder de biologen.

Analoog aan de biologie is het in de cognitiewetenschap een grote fout om de mens te beschouwen als een symboolmanipulator. We moeten niet langer bestuderen hoe de menselijke geest zich tijdens het denken verplaatst door het medium van de symbolen. Nee, dit leidt tot verkeerde inzichten en omslachtige hypothesen. We moeten in plaats daarvan bestuderen wat bepaalde symbolen succesvol maakt en hoe die zich als ware computervirussen verplaatsen door onze geesten om verbeten op zoek te gaan naar een volgende drager. Onze geest is geen symboolmanipulator of physical symbol system à la Newell en Simon, waar Harald dit blok de eerstejaars wellicht over vertelt. Nee, een symbool is een geestmanipulator - en dat is best een enge gedachte.

³ Het artikel van Kilpinen is onder andere te vinden op: <http://www.helsinki.fi/science/commens/papers.html>.
